

A black and white photograph capturing a scene of rural decay. In the foreground, a dark horse with a long, shaggy mane is grazing on grass, its head bowed. The background features a tall, multi-tiered stone tower, heavily ruined and partially collapsed, with a pointed roof structure. The tower stands on a grassy hillside under a pale, overcast sky. The overall mood is one of quiet desolation and historical abandonment.

CESTA NIKAM
JÓZEF MACKIEWICZ

CESTA NIKAM

JÓZEF MACKIEWICZ

Józef Mackiewicz: Droga donikąd

Vydání knihy podpořilo Ministerstvo kultury České republiky

This publication has been supported by the ©POLAND Translation program

BOOK INSTITUTE

©POLAND

Samostatnost 1918

Podpořeno Polským institutem v Praze
v rámci projektu Samostatnost 1918

Translation © Marcela Bramborová, 2020

Copyright © Nina Karsov, All Rights Reserved

ISBN 978-80-7511-537-9

ISBN 978-80-7511-538-6 (e-pub)

ISBN 978-80-7511-539-3 (pdf)

Kromě románových postav je v tomto pojednání vše autentické. Lidé, zvířata i věci, události, tajné dokumenty i data, názvy vesnic, svítání a stmívání dle moskevského času, hranice procházející mechovými bažinami, jež dělila litevskou a běloruskou sovětskou republiku, a rovněž směr všech cest. Autentická jsou příjmení důstojníků Lidového komisariátu státní bezpečnosti – NKGB.

Autentickým příjmením je rovněž: Wiśniewski. Znal jsem ho velmi málo, letmo, a křestní jméno nebudu zmiňovat. Když jsem před lety, v oné době, pracoval na prvním nástinu tohoto románu, on, Wiśniewski, mi zapůjčil psací stroj. Tehdy jsem mu řekl: „Pane Wiśniewski, jestli jednou tu knihu vydám, poděkuji vám v jejím úvodu.“ On jen nedůvěřivě pokývl hlavou, řekl bych dokonce, že s jistým pohrdáním, jež při natolik silném útlaku života pocítíte vůči zdánlivě nereálným možnostem.

Nevím, kde a zda vůbec v tomto okamžiku Wiśniewski žije: v litevské, běloruské, či polské sovětské republice? Ale své slovo jsem dodržel a děkuji mu.

Autor

ČÁST PRVNÍ / KAROL

Marta posypala klusky moukou a zakryla vál utěrkou, aby příliš neoschly, než je dá vařit, a také aby je ochránila před neodbytností much, jež se shromáždily v kuchyni. Poté si oprášila ruce a na tvrdém dubovém špalku naštěpala smolnaté poleno na tenké třísky. Marta si odepnula zástěru, ještě jednou pozorně přehlédla kuchyni a odešla do pokoje.

Hodiny na krbu v Pawłově pokoji ukazovaly půl páté. Za půl hodiny by měl vlak vyjet z města, za další půl hodiny bude slyšet jeho hvizd na přejezdu, to bude potřeba zapálit oheň. Marta přistoupila k policím s knihami a prstem přejela po okraji leštěného dřeva. Ležela na něm silná vrstva prachu.

Vrátila se tedy do kuchyně pro hadřík a začala uklízet. „Zítřka usedne nový prach, a i když ho setřu, pozítří tam bude stejně ležet. A tak tomu bude, dokud...“ Marta se zalekla nedokončené myšlenky jako špatného slova vysloveného ve špatnou dobu. „Bože, Bože, ať už to zůstane tak, jak to je. Jen ať tu můžu žít mezi těmi policemi, v tomto domě, uprostřed těch věcí a s Pawłem, který se za chvíli objeví!“ Hodiny na krbu odbily půl šesté, ale vlak slyšet nebyl. Marta přešla do ložnice.

Vlastní odraz v zrcadle utěší v samotě stejně jako dobrý přítel, jehož potkáte ve chvíli, kdy nevíte, co si počít. Marta přiblížila obličej k zrcadlu a hledala předčasné vrásky. To, že je nenašla, ji naplnilo spíše nemilým údivem. Začala si tedy prohrabávat vlasy na skráních a hledala šediny. „To je divné,“ pomyslela si, „ani jeden šedivý vlas, ani jedna stopa starostí.“ Ale vždyť o sebe v poslední době vůbec nedbá! V boční zásuvce ležela již dávno nepoužívaná líčidla. Narostly jí dlouhé vlasy a bylo třeba změnit účes. Marta si je pozorně kartáčovala a potom dlouho spínala, přičemž výsledek kontrolovala z obou stran. Rozhodla se také převléknout a nalíčit. „Paweł bude spokojený. Obzvlášť pokud s sebou přiveze Karola.“

Ti v té době seděli přímo u kolejiště, na nástupišti, na hlavním nádraží a čekali. Bylo pozdní léto roku 1940.

„Náš život,“ hovořil Karol, „sestává již odedávna vlastně pouze z čekání. Čekání ve frontě, čekání na jídlo, čekání na zatčení, čekání na další postup komunizace země, každopádně čekání na něco mnohem nepříjemnějšího, než je dnes. Taková jsou pravidla, nemělo by nám to být zatěžko.“

Paweł si odplivl mezi roztažená kolena a opáčil: „Výjimkou je čekání na válku kohokoli se Sovětským svazem.“

V onu chvíli čekali na příměstský vlak. Měl odjíždět v pět hodin. Hodinky již ukazovaly půl sedmé. Čekali. U výhybek začali zapalovat lampy. Bylo šero. Mrholilo.

„Sovětské počasí,“ procedil Karol.

„Hm...“

Vedle nehybně seděli a stáli lidé.

„Ten vlak přijede?“ zeptal se Paweł a zvedl pohled k procházejícímu železničáři, který nerušeně zapaloval svou příruční lucernu. Ale ten pouze pokrčil rameny a šel dál.

Seděli v nejhorším oblečení a pracovních botách. Paweł si dlaní přejel po provlhlých vlasech, protože čepici si dali pod zadek, aby se jim sedělo pohodlněji. Paweł byl dříve novinář; poblíž města vlastnil malý domek. Nyní, poté co přišel o dřívější práci, si koupil spolu se svým přítelem pilu za 60 rublů, protože měli v úmyslu pracovat v blízkém lese jako dřevorubci. Země se teprve začínala sovětizovat.

Na sousední koleje vjel velký vlak, ale ne jejich. Lokomotiva vyfukovala již nepotřebnou páru. Zpředu na ní byla upevněna hvězda se srpem a kladivem. Jednalo se tedy o reprezentativní lokomotivu. Vlak měl až dva lůžkové vagony. Přijel z Moskvy přes Minsk, tabule na vagoncích uvádějí: Mandžusko–Litva.

Z vagonů začali vystupovat zašedlí lidé nesoucí dřevěné kufry, tašky a pytle. Přátelé se na ně mlčky dívali. Později Karol utrousil směrem k Pawłovi: „Mandžusko... co?“

„Aha...“

„Velikost Sovětského svazu na mě vždycky udělá hluboký dojem. Na tebe ne? Jen si pomysli: Ukrajina, pohoří Kavkazu... V Turkeistáně roste vinná réva... Roste, nebo ne?“

„Roste.“

Na střeše jednoho z vagonů se nacházel radiový reproduktor. Vycházel z něj krásný, dojemný baryton. Na dešti visely červené prapory a takřka ve všech oknech nádraží Stalinovy portréty. Bylo šero, dešť sílil, rádio řvalo. Příměstský vlak stále nehlásili. Byli hladoví a rozezlení.

Z lůžkového vagonu vystoupili cestující. Muž v pršiplášti, žena v klobouku se potýkala s deštníkem, a další dva muži. Začali vynášet obrovská, lesknoucí se zavazadla.

Lidé, čekající na příměstský vlak, se ztěžka přiblížili a tlačili se v takové vzdálenosti, aby si mohli prohlédnout cizince, již byli oblečení tak, jak ještě nedávno chodili oblečení oni... Cestující mluvili nahlas a chraplavě. Nosiče na nádraží nebylo vidět. Cestující bezradně stáli mezi těžkými zavazadly a radili se mezi sebou. Konečně jeden z nich, jenž spatřil Karolovu ramenatou postavu, na něj pokývl deštníkem. Nepochybně by si mohli trochu přivydělat tím, že Evropanům odnesí zavazadla. V jiný den by to určitě udělali, ale nyní se žádný z nich nepohnul. Ta práce se zdála být příliš těžká. Ne zavazadla, pochopitelně, ale tak „celkově“... – jak to řekl Karol a udělal neurčitý pohyb vzduchem. Později odvrátil hlavu:

„Jakým jazykem vlastně mluví?“

„Odtud to neslyším.“

„Možná je to někdo z diplomatického sboru.“

„Možná.“

Pršelo. Seděli nehybně. Cizinci na ně upírali pohled plný upřímného pohrdání. Muž otevřel deštník, kterým předtím pokyvoval, obrátil se k ženě a řekl: „Jaká typická ospalost východních lidí.“

„Lenost,“ odvětila žena.

x

Příměstský vlak tentokrát ohlásili v osm hodin večer, tedy s tříhodinovým zpožděním. Všichni se vrhli kupředu a vzali ho útekem. Paweł někomu roztrhl rukáv pláště zuby pily, již držel. V přeplněném vagonu to páchlo mokrým oblečením, machorkou a oním specifickým oděrem nevětraného vagonu – ani zvětralou barvou, ani uhelným prachem.

Pawłův domek stál nedaleko železniční zastávky uprostřed borovicového lesíka. Hvězdy svítily, nebyla přílišná tma. V domě nešla elektrina, Pawłova žena tak na stůl rozestavila svíce.

„Co se stalo?“

„Nevím,“ odpověděla Marta, „od rána to nejde. Určitě něco v elektrárně. To nic. Hned vám dám večeři.“

„Podívej, koupili jsme novou pilu,“ řekl Paweł, „zítra o úsvitu musíme jít do práce.“

Za oknem šuměly stromy v jakémsi podivně podzimním větru, i když byl teprve srpen. Paweł se otočil na místě a ze sovětského kalendáře odtrhl stránku.

„Posad se,“ řekl Karolovi, „proč si nesedneš?“ Později, aniž by onu stránku odložil, se naklonil ke svíčke a mlčky četl text na druhé straně: „Čtyřicáté výročí stávky na zakavkazské železnici v Tbilisi – pod vedením soudruha Stalina.“ „Dvacáté výročí okamžiku, kdy mezinárodní kongres přijal usnesení námořníků o nepřevážení válečných materiálů, namířené proti Sovětskému svazu.“ „Čtvrté výročí proslovu soudruha Stalina u příležitosti oslav hrdinů Sovětského svazu.“ „Třicáté sedmé výročí Leninoва projevu na II. sjezdu Ruské sociálně demokratické dělnické strany na obhajobu formulace prvního paragrafu...“

„Bože! To je nudné!“

„Dáte si bramborové klusky?!“ zavolala Marta z kuchyně.

„Můžou být klusky,“ odpověděl Paweł a na podlahu odhodil zmačkanou stránku.

II

„Už vím, o co bolševikům jde,“ řekl Karol, když pumpoval vodu do lavoru postaveného na poklopu studny.

Právě stoupalo slunce zpoza lesů pokrývajících celý kraj. Na každém lístečku se leskla rosa, o níž se obecně říká, že je stříbrná, třebaže je ve své podstatě nijaká, nepozemská, spadlá z nebe, a právě proto tak osvěžující. Ptáci na stromech prováděli společně s nimi svou ranní toaletu, peří si uhlažovali zobákem a hlasitě se snažili vzájemně přesvědčit, že být na světě je radost. Ve skutečnosti pouze zvířata nebo velmi zkušené lidé vědí, nakolik radost závisí na stavu počasí. Vždy za úsvitu přicházeli ke studni, aby se umyli. Činilo jim potěšení přímo ze spánku skočit oběma nohama do čerstvosti dne jako do osvěžující řeky.

„Vím, vím...“ opakoval Karol takřka vesele a utíral si ručnícem mokrou hrud, „bolševismus nechce člověka odtrhnout od radosti ,nebes‘, ale právě naopak, od radosti ,země‘. Není nepřítel, jak to tvrdí lecjaký flandák, posmrtného života, ale právě pozemského života. Nic ,nerozpoutal‘, jak tvrdili naši otcové za revoluce 1917–1918, a všemu, absolutně všemu, nasadil pouta! No co!

„Poslyš, já se předkloním...“ přerušil ho Paweł, „a ty mi polej záda vodou... Ufff! Ta je ledová...“

„Teď vím, že bolševismus nevznikl z boje s Bohem, ale z boje s člověkem, s jeho přirozeným právem na svobodný život.“

„K tomuhle přesvědčení jsi došel dnes v noci?“

„Dnes v noci.“

„Podej mi ten ručník!“

Slunce již dosáhlo špiček borovic. Studnu obrůstaly keřové višně, z nichž se daly utrhnout a na lačno sníst purpurové plody. Paweł měl Karola vždy rád a nyní možná víc než kdy jindy, právě v tomto okamžiku asi úplně nejvíce. Jednoduše se hodil k tomu, aby ho měl rád ve svěží atmosféře probouzejícího se dne, zapadal do něj se svým zdravým tělem a veselou povahou. Dříve vlastnil značné pozemky u řeky Daugavy, o něž nyní

přišel. Byl vychován jezuity, ale poněkud těsné školní názory následně prolomil na dvou univerzitních fakultách, jež dokončil s vyznamenáním. Nejcharakterističtější pro něj byl sklon ani ne tak k filozofii jako spíše k filozofování, sklon, který se u něj projevil jak v daru pozorování, tak tím, že vše, co vidí, podrobuje kritice. Rýpal se v detailech s vášní, již na západě Evropy z nějakého důvodu připisují povaze Rusů a jež je vlastně pouze rysem vrozené inteligence. Karol byl vysoký, silný blondák s pravidelnými rysy tváře. Ideál nordického typu, o němž snil Hitler.

„No, tak řekni ještě něco chytrého,“ vyzval ho Pavel, zatímco si natahoval kalhoty. Karol si čistil zuby, silné, jako mívá pes. V odpovědi jen něco zamručel. V tu chvíli Paweł zaznamenal, jak za plotem prochází Weronika, manželka místního obchodníka. Zadíval se na ni a na okamžik se nedokázal trefit nohou do nohavice, zastyděl se, jak se nechal zaskočit, ona se také lehce začervenala, ihned odvrátila hlavu a předstírala, že ho nevidí. Už Karola neposlouchal, zapnul si opasek, rychle prsty přešel po knoflících na poklopci a díval se za ní. Pociťoval jistou lítost, že musela tak brzy vstát jen proto, aby se s ním viděla, protože kam mohla v tuhle dobu jít? Na okamžik měl pocit, jako by se za ni před Karolem styděl. Slunce prosvítlo její tmavě blond vlasy na vrcholku hlavy jako aureolu.

„Odkud se taková kráska vzala v tomhle kraji, kde jsou dívky převážně silné, mají nízko posazené zadky a krátké nohy?“ povšiml si Karol a vyplivl vodu z úst, zatímco se za ní taktéž díval.

Místní obchodník Wincenty Rojkiewicz, který kdysi vydělal na skupování dobytka a kůží po okolních vsích za nižší cenu, než byla tržní, na ni narazil v selu Papiškés – na druhé straně pralesa.

×

Prales označovaný jako Rudnický podle obce Rudniki, nacházející se uprostřed něj, se rozprostíral ve vzdálenosti dvaceti kilometrů na jih od města. Byl jedním ze zbytečků dříve nekončného lesů Litevského velkoknížectví. V něm lovila velkok-

nížata a po sjednocení Litvy a Polska králové obou národů. Všeruští carové do něj ani neráčili nahlédnout, za lovecký revír si zvolili slavnější Bělověžský prales, kde do dnešního dne žijí zubři, zatímco v Rudnickém pralesi vyhynuli na přelomu 18. a 19. století. Ale poslední medvěd v něm byl zabit na počátku 20. století, před rokem 1914.

Od onoho osudového data přešel tento kraj během četných válek patnáctkrát z rukou do rukou. Z ruských do německých, do bolševických, litevských, polských a znovu litevských, polských... Prezident Polské republiky sem přijížděl na lov losů ještě v roce 1938. Do stínu stromů sotva kradmo nahlédly dějiny a na to, z jakých předků, z jakého ušlechtilého atavismu se zrodila Weroničina краса, již dnes nebylo možné zjistit. Možná pocházela od nějakého náhodného milence, z řady zbloudilých či v pralesi lovicích myslivců...

Byly to nejen litevské, běloruské a zároveň polské země, v minulosti sjednocené a v současnosti znepřátelené, žili v nich také Židé a Rusové. Tyto země před staletími nechala velkoknížata, jež zvítězila v tatarských válkách, obydlit zajatci, udělila jim půdu a privilegia. Proto bylo možné narazit mezi severskými borovicemi na minarety s půlměsícem, zde, v dříve sídelním Trakai obklopeném třemi jezery, se usadili krymští Karaimové, kteří vyznávali tóru, avšak odmítali talmud; katolické kostely byly stavěny převážně ve stylu italského baroka, méně v gotickém stylu; kostely pravoslavné církve v neměnně kupolicky byzantském stylu; z dob reformace zůstalo trochu vyznavačů Kalvína, méně Luthera; v místech více vzdálených od města, uprostřed lesů a bažin se lidé hledající pravdu poddávali vlivu rozličných sekt; takto vzájemně rozhádaná pravoslavná a katolická církev shodně potíraly vykladače Písma svatého, baptisty, stoupence Letničního hnutí, štundisty a mnoho jiných herezí... Ale detailně popsat lidi těchto zemí by trvalo stejně tak dlouho jako vyjmenovat všechny jejich rostliny, zvířata nebo řeky či jezera, která se z vysoké výšky, již dnes dosahují letadla, podobají kalužím, jež zbyly po velkém dešti; na tomto místě by bylo ještě vhodné zmínit, že nebe nad krajinou je převážně pokryté mračny.

Když si Hitler se Stalinem rozdělili východní Evropu, když do ní Sověti vstoupili v letech 1939–1940 se svou Rudou armádou, byl to začátek nové doby a nikdo na světě předem nevěděl, v co se zvrhne země i lidé, když budou ovládnuti soudobým bolševismem.

Weronice bylo v té době 28 let a byla pro Pawła cizí ženou. Paweł s Karolem začali pracovat v blízkém lese.

x

Zpočátku jim to příliš nešlo. Dřevorubecký mistr Franciszek, řečený „od Lesa“, neboť vlastnil osamělou chalupu daleko od osady, na okraji lesa, je obvykle poučoval:

„Pila se musí pohybovat rovně jako na provázku, zlehka, takhle,“ bral ji do ruky a potáhl jí po kmeni. „Zin, zin, zin... Rovně, zlehka, vždycky zlehka. Bože chraň, netlačit, necloumat jí, jen potáhnout, takhle: zin, zin, zin... Netlačit na ni! Když se na ni zatlačí, jde křivě a dře se. A borovice, jak známo, je vlhká, smolnatá. Jakmile pilu obalí smůla, musí se hned přestat!“

„A máte na to nějakou radu?“

„Jednu jedinou: potřít si pilu naftou. Jiná rada není.“

Od té doby si s sebou do lesa brali lahev nafty, její pronikavý odér je stále provázel. Pouze o nedělích jezdil Karol do města, navštívit matku, kterou nastěhoval ke staré tetě. Jakožto bývalý záložní důstojník byl povinen hlásit se na sovětském vojenském velitelství, ale jelikož tak neučinil, žil zpola ilegálně. Lesník jim na práci určil úsek podél cesty. Táhly se po ní čtyři páry kolejí vyhloubených v písku. Na rovině se propadaly do kaluže, jež zbyla po posledním dešti, černé, avšak lesklé jako lak (na povrchu splývalo borovicové jehličí, v hloubce se usadil odraz nebe), poté se táhly pískem až k zatáčce, kde se ztrácely v lískových keřích.

Karol obvykle začínal optimisticky, po sovětském vzoru vykřikoval: „Davaj!“

„Zin, zin, zin, zin...“ Tam a zpátky, bez hlídání času, řezali pilou s pohledem upřeným na nekonečnou klepsydru čůrkem stékajících pilin. Sypou se a sypou, tak známé, sžité s koleny,

když řezou v kleče, se špičkou boty, když vestoje, s lístky rostlin; miliony a miliony částecek se ukládají do stejného vzoru. Dívají se na ně hodiny, rozumí jejich pohybu, znají úhel pádu, čichají jejich čerstvost promísenou s vůní pryskyřice a nafty.

„Davaj!“

A takhle až do svačiny. Později si rozložili jídlo, které si přinesli. Karol už nebyval tak hovorný jako ráno, stále častěji se hroužil do dlouhého mlčení. V tu dobu vždy přilétala sojka, s máváním křídel vždy usedla na stejný strom a vždy, když je uviděla dole, spustila stejný varovný křik.

„Ta hloupá...“ nadechl se Paweł.

„Proč hloupá?“

„Že ji to baví, předstírat, že nás vidí poprvé, i když nás zná stejně tak dobře jako my ji. A koho přiletěla varovat, před čím?“

„Dej jí pokoj.“

„Dám, jestli ti na tom záleží,“ Paweł odvrátil líně hlavu. Při odpočinku, který si dovolil, se naučil dívat pouze tím směrem, jakým si náhodně položil obličej, ležel natažený na mechu a šetřil každý pohyb.

Jednoho dne Karol nenuceně prohlásil: „Někdo se v noci ochomýtal kolem našich klád.“

„Proč myslíš?“

„To vidím. Pohnul hranicí dřeva. Kulatiny nahoře jsou převrácené.“

„Možná něco kontroloval hajný.“

„No, dost ležení! Davaj! Kácet!“

„Davaj.“

Cesta nebyla příliš využívána, během dne nespátřili téměř žádné lidi. Jednoho dne se u nich zastavil Franciszek od Lesa, posadil se na povalený kmen a mlčky přihlížel, jak podtínali strom, aniž by ustali v práci kvůli zbytečnému přivítání. Po delší době prohlásil: „A právě proto... dělat se sekerou je umění.“

„Samozřejmě že je. Proč?“

„Nic, jen tak nahlas uvažuju. Vy,“ pokývl směrem ke Karolovi, „jste silnější, a přesto kácíte hůř. Aspoň vidíte, že sekera se neovládá silou, ale okem. To znamená, že pro to musíte mít

vlohy. Trefit se přesně do středu. I děčko rozsekne poleno, jde jen o to, aby zasáhlo střed, ne okraj...“

Karol skutečně kácel nemotorně a často se rozčiloval. Zaposlouchal se do Franciszkovy promluvy, přičemž ostří sekery dopadlo na tvrdý suk, až ocel zaskřípala, ustal, opřel se o topůrko oběma rukama a prohlásil: „Máte pravdu, Franciszku. Pro každou práci je potřeba mít vlohy. Jak pro fyzickou dřinu, tak pro každou jinou práci. To je to, proč je stachanovština nesprávná už v samotném předpokladu. Připusťme, že Stachanov nebyl švindlíř, ale génius. Co z toho? To je stejné, jako bychom od malířů či spisovatelů žádali, aby masově tvořili geniální díla jen proto, že jeden z nich je génius.“

Paweł se ušklíbl: „Kácej, Karole. Takhle do večera nebudeme mít tři metry!“

Franciszek se rozhlédl a vstal: „Jde bílý ďábel. Jak já toho Litevce nemám rád.“

Lesem procházel lesník.

„Proč?“

„A proč bych ho měl mít rád... Na shledanou.“

Lesníkovi přezdívali „bílý“ kvůli jeho úplně světlým, takřka lněným vlasům. Byl to ramenatý blondák, podsaditý, mladý, s pomalými pohyby, neotesaný. Do lesa chodil málokdy a nikdy lidi ani nepozdravil na uvítanou, ani se s nimi neloučil. Patrně ho někdy někdo viděl se usmívat, protože vyprávěl, že jeho obličej tehdy nabyl výraz dětské mírnosti. Možná proto, aby tento výraz jeho tvář neměla, se snažil neustále mračit.

„Jak to stavíte tu hráň! To není metr!“ upomínal je.

„Jak není, pane lesníku?“

„Co jak? Je přece potřeba přidat šest centimetrů. Dřevo si sesedá.“

Nikdo nevěděl, jak si ten člověk po příchodu bolševiků udržel své místo. Na Žmudzi u pruských hranic vlastnil více než 20 hektarů půdy. Zařátou, kulackou nenávisť nenáviděl Sověty. Dřevorubcům, kteří se při výplatě dohadovali v kanceláři, obvykle odpovídal:

„Já na vás tímhle hovnem nešetřím!“ a prsty se zhrublou kůží mnul Leninovy podobizny na bankovkách rudoarmějců.

Byli však i tací, kteří ho měli rádi. Karol ho nesnášel. Lesník ještě jednou zpod lněných vlasů ponuře pohlédl na postavenou hráň, jemně do ní strčil špičkou boty a bez rozloučení odešel do lesa.

Odpoledne obvykle pracovali mlčky, vzácně prohodili nějaké slůvko nebo zakleli. K večeru, když se jim únavou podlily oči krví, když začínalo červenat zapadající slunce, v tu dobu se kmeny borovic barvily do odstínů mědi. Lahev s naftou nechávali zastrčenou mezi kulatinami vyrovnanými do hráně, pobrali si náradí, tašky, prázdný džbán po sedlém mléku a vraceli se domů.

Pouze za svítání, když vyskakovali z postelí přímo pod ledovou studniční vodu, se cítili živě, i Karol byl opět hovorový. Jednoho rána odešli do práce o něco později. Překročili železniční koleje, minuli první zatáčku a najednou na ně upřely pohled skleněné oči automobilu, který stál na cestě vedle místa, kde pracovali. Bezděčně zpomalili, ale ani jeden nepromluvil. U automobilu postávala skupinka lidí. Bylo vidět lesníka, jak – jak bylo jeho zvykem – stojí rozkročený přes příkop u cesty. Jeden z přítomných mužů, který pohledem přeměřoval blížící se chodce, ten příkop přeskočil, postavil se doprostřed cesty a nepochybně čekal, až přijdou blíž. Karol šel strnule, rytmicky, a náhle sykl mezi zuby: „Jestli začnou kontrolovat doklady, budu muset zmizet.“

Lidé u automobilu byli v civilu až na jednoho vojáka v čepici s červenomodrým lemem NKVD. Ranní nálada se roztrátila, nohy těžkly a nepříjemné pocity nehmatně svíraly žaludek. Paweł zaznamenal, že včera vyskládaná hráň byla rozházená. Zřejmě v ní něco hledali. Zmítaný zlou předtuchou ho napadlo, že by mohli říct, že tady vůbec nepracují, měli by být v úplně jiné části lesa, kdyby nebylo lesníka...

Člověk stojící uprostřed cesty na ně ukázal prstem a zeptal se lesníka: „Tihle tu pracují?“

Lesník se na ně zadíval a klidným, tvrdým hlasem, aniž by se mu zachvěla oční víčka, odpověděl: „Ne, to nejsou oni.“

V tu chvíli se Karol bezradně zastavil. Člověk v koženém kabátu se ho už už chtěl na něco zeptat, když ho najednou pře-

dešel lesník a křikl: „Co tu stojíte s hubou otevřenou! V kolik se chodí do práce? Později naříkáte, že si málo vyděláte! Do Wysoké Górký je to ještě kilometr cesty, a oni stojí! Honem! Jděte pracovat!“

Vy kročili, obešli enkávedistu, aniž by se ohlédli. Dohnal je však jeho hlas, když říkal lesníkovi: „A vy, graždanine, pořád postaru? Pořád na dělníky pokřikujete? Nedobře děláte... U nás se takhle s dělníky nejedná. Je čas začít to dělat ponovu...“

Šli klidně, rovně, krok za krokem. Sekyry na ramenou, na nich zavěšené tašky se svačinou, pilu v ruce. Minuli louže, zatáčku, lískové keře. Paweł ztěžka vydechl.

„Zachránil nás,“ zamručel Karol.

„Hm.“

Minuli roklinu a lávku přes potok.

„Kde to vlastně je, ta Wysoka Górka?“ zeptal se Karol.

„Hned tam budeme. Teď cestou doprava. Odtud bude dobře vidět.“

„Co bude vidět?“

„Bude vidět do dálky, odtamtud.“

„Aha.“

Z nějakého důvodu spolu víc nemluvili. Po příchodu na místo se hned pustili do práce, aby neztráceli čas. Ale práce jim nešla. U třetí kulatiny začala pila drhnout. Paweł se pokusil zažertovat: „Že bychom si skočili do staré hráně pro naftu?“

Karol zlostně pustil rukojeť pily, narovnal se a rukávem si setřel pot. „Z toho nic nebude,“ řekl. Posadili se a zapálili si cigarety.

Po delší době se z mladých olšových stromků vynořil lesník. Když se přiblížil, zadíval se na pilu zaraženou uprostřed klády a zamručel: „Jde to špatně?“

„Zadírá se. Naftu jsme nechali...“

„Neumětlové. Vraťte se na původní místo,“ pootočil hlavu.

„A co to bylo, pane lesníku? Co tam hledali?“

„Co bylo...“ protáhl, „někdo asi v lese něco schoval, někdo jiný to nahlásil...“ A náhle se na ně obořil: „Co se máte co ptát, co to bylo? Co je vám do toho? Zůstali jste naživu, zdraví?“

Zůstali jste na svobodě? No, tak děkujte... Pánubohu.“ Otočil se a odešel. Jako vždy, bez pozdravu.

Když se o západu slunce vraceli domů, na cestě ještě byly jasné stopy pneumatik automobilu.

Toho večera Marta, poté, co umyla nádobí od večere, zaklepala na Karolův pokoj. „Kde je Paweł?“ zeptala se. Karol byl zvyklý si v tuto dobu, i přes únavu, před spaním ještě číst. Tentokrát ho zastihla, jak nehybně sedí na židli bez knihy, s vyhaslým nedopalkem cigarety v ruce. Polekaně se probudil.

„Nevím... Někam odešel.“ V tom okamžiku si uvědomil, že se Paweł mohl vydat na schůzku s Weronikou, a nechtěl, aby si Marta myslela, že ho svou otázkou zmátla. „Možná něco dělá na dvoře?“

„Ne, tam není. Zasáhlo vás to, co se dnes stalo v lese, hodně?“ otázala se, aby něco řekla.

„Ne... Jen...“

„Jen trochu...“ dokončila Marta a chytila za kliku.

„Víte, to se má tak: na život v nových fyzických podmínkách se dá vždycky zvyknout. Ale v případě psychických podmínek to může být těžší. Hm... život v neustálém neklidu a zejména bez naděje, že v budoucnu onen klid nastane, hm, to je jako zvyknout si na život bez zítřka. Nemyslíte, že to je skutečně poněkud... to...“

„Ano, ano, máte pravdu,“ přitakala Marta roztržitě, pohroužená do vlastních myšlenek, „je to dlouho, co odešel?“

„Přijde mi, že před chvílkou.“

Paweł se vrátil domů pozdě, ale žena se ho nezeptala, kde byl.

III

Každé město by v prostorovém zobrazení mělo mít tvar pyramidy. Uprostřed jsou navrženy vysoké budovy a chrám, úží se k vrcholu výtobytky duchovní a materiální kultury, pod tím se zase rozprostírá k periférii, u základny pyramidy přechází ve venkov. Hrany, v nichž se setkává město s venkovem, netvoří jasnou hranici, ale spíše neutrální pásmo, zpola měšťanské, zpola rolnické. Žijí v něm jak rolníci, tak měšťané nižších profesí. Drožkáři s koňskými povozy, poklízeči, kováři, tesaři, blíže městu prostitutky a zloději, ve větší vzdálenosti hospodští, pastýři, nádeníci rozličných profesí a konečně rozhodný proletariát. Jsou zde malé domky a mnohdy nedlážděné ulice. Za oplocením rostou štíhlé jabloně, kolem plotů, u nichž močí okolojdoucí muži, se mnohdy pnou keře jeřabin, jejichž červené plody děvčata navlékají na šňůry místo korálek a dospělí je sbírají na okořenění vodky, pokud je dříve nesezobají hýlové či brkoslavové, jejichž brzký přilet na podzim obvykle věští mrazivou zimu. Toto pásmo kolem města vyzařuje výtečné vlastnosti, jež z jedné strany zasahují hluboko do polí a lesů, z druhé do uliček, špeluněk a továren ve středu města.

Pawłów dům ležel za hranicí tohoto pásma, již na skutečném venkově, ale ještě v dosahu jeho záře. Proto zde byly třídní rozdíly nastíněny zcela jasně. Příměstská letoviska střední třídy byla obklopena sevřenou masou venkovských tradic s příměsí prohnanosti a zloby městského proletariátu. Ještě před velkým převratem měla kvůli tomu Marta obavy, ty se však ukázaly jako neopodstatněné. Ve chvíli, kdy sem vkročili bolševici, se vztahy nevyostřily, ale spíše urovnaly. Sousedské soužití se utužilo.

V tomto prvním období se Paweł blíže setkal s Weronikou za značně náhodných okolností. Bylo to ještě předtím, než nastoupil na práci v lese.

Jednoho dne se vydal do města navštívit své dobré známé, Łaszowské, kteří se k němu vždy chovali přátelsky. Łaszowski byl dříve vyšší úředník železnic, který byl znám tím, že

si v životě dokáže poradit. Paweł ho sice již dlouho neviděl, ale doneslo se mu, že se mu údajně i v pozměněných podmínkách vede dobře a že se – jak se říkalo – zařídil. Jeho ženu pokládal za pohostinnou a skromnou, navíc velmi laskavou.

Byl horký den: 5. srpna 1940. Paweł, mířící k Łaszzkowskim, přemýšlel o tom, co jim řekne, až se setkají, a při stoupání po schodišti se mimoděk usmíval pod vousy jako někdo, kdo si bezděčně včas připravuje žertovná slova na přivítanou. Nevěděl, že Łaszzkowska už dva týdny zastává pozici „domácí“, tedy správkyně znárodněného činžovního domu, v jehož čtvrtém patře bydleli. Když dorazil do prvního patra, zaslechl seshora hádku. „To je ona?“ pomyslel si udiveně, neboť se mu zdálo, že ji poznává po hlase, a zvolnil krok. Když vystoupal výš, neměl už pochyb. V otevřených dveřích stála Łaszzkowska, jíž v onom okamžiku nějaký chlápek o něčem přesvědčoval, o čem Paweł neslyšel, neboť onen chlápek mluvil rychle a nejasně.

„Jak můžete, soudruhu!“ vykřikla Łaszowska, „já, stará komunistka, si to nemůžu dovolit!“ A ruce, sevřené v pěst, přitiskla na svá velká, povislá prsa, jimiž odkojila dvě zdravé dcery.

Paweł se ohromeně zastavil. Připadalo mu, že si ho nevšimla nebo že předstírá, že si ho nevšimla. Stáhl ruku z madla u schodiště, udělal krok dozadu, otočil se a rychle seběhl dolů. V mysli si představil, jak bude o té scéně vyprávět Martě a jak začne slovy: „Prostě jsem nevěřil vlastním uším...“ Náhle ho poprvé zaplavil onen druh velkého znechucení, jež ho později častokrát přepadlo. Rozhodl se vrátit prvním vlakem domů.

V blízkosti vlakového nádraží byly všechny navazující ulice zaplněné davy lidí. Středem vozovky pochodovaly k nádraží sevřené řady, další nastupovaly nebo vyčkávaly v zástupu, až se ty předchozí uspořádají a udělají jim místo. Nad hlavami davu se pohupovaly rudé prapory. Monotónní šoupaní nohou po dlažbě přehlušovalo zvuky Internacionály. V novinách, které dnes četl, nebylo žádné oznámení o tak velké manifestaci. Zeptal se několika kolemjdoucích, ale nikdo nevěděl, co měla znamenat.

„Zeptejte se těch, co tam pochodují,“ odpověděl mu jeden z nich a pokrčil rameny.

„A proč vlastně?“ pomyslel si Paweł, ale otřel se o postaršího člověka, vzhledem řemeslníka, který se při pochodování v zástupu snažil nohou chytit rytmus, a polohlasně se zeptal, o co jde.

„O důležité věci,“ odpověděl.

V nádražní čekárně byla tlačénice. Nikdo nebyl vpuštěn na nástupiště. Vlaky měly zřejmě odjíždět později. Řada lidí se pokoušela protlačit kolem biletáře, ve dveřích však stál voják s čtyřhranným bajonetem na pušce, a lidé proto opět ustupovali. Nádražní biletář byl již stárnoucí člověk, jehož přirozeností byla nevrlost. Na jeho čepici se skvěla hvězda, kšilt mu spadl do očí, oči sklouzávaly na vousy, vousy visely nad zaplivanou podlahou. Ve vráskách na tváři se mu usadila staniční špína.

„Pane!“ zavolala na něj nějaká žena, „mějte slitování, čekají na mě doma děti...“

„Tady žádní pánové nejsou,“ odsekl.

Žena ustoupila a bezradně se rozhlédla.

„Jak ho mám, sakra, oslovit?“ zeptala se šeptem.

„Vím, jak,“ napověděla jí jiná žena, „soudruhu‘ je potřeba říct.“

„Soudruhu...“ začala opět ta první bědujícím tónem, ale náhle umlkla.

V průchodu se objevil důstojník NKVD. „Teď to nejde! Proč se tlačíte? Ech, tak neorganizovaný národ!“ zakřičel. Ten výkřik nebyl hrozivý, nepodtrhl ho ani žádným zaklením, dokonce ani přísným výrazem tváře. Jednoduše to vyslovil s rozhodností a dobře zrežírovanou přesvědčivostí. Udělal krok kupředu a „národ“, jež označil za neorganizovaný, začal ihned ustupovat, rychle se tlačit dozadu, tak jako se předtím tlačil dopředu. Rozhostilo se ticho. Pouze někde v koutě kňouralo dítě, které někdo držel na rukou. Několik dělníků si posedalo na cementovou podlahu a rozložilo si svačinu mezi pily, sekery, smetí a nedopalky cigaret. Další postávali v hloučcích nebo seděli u stěny, neboť lavice někdo někam odnesl. Celý ten dav žen, dětí, dělníků, rolníků, měšťanů neurčitého povolání, vše, co bylo v onom okamžiku na nádraží a chtělo někam jet za svými individuálními záležitostmi, bylo natlačeno do dřívější čekárny

třetí třídy, jejíž dveře byly posléze zamčeny, aby nepřekáželo organizované manifestaci před nádražím.

Paweł se konečně dozvěděl, že se slavnost koná na počest delegátů, kteří právě dorazili z Moskvy a přivezli s sebou souhlas Nejvyššího sovětu SSSR s připojením země k Sovětskému svazu. Za okny zahrály všechny shromážděné orchestry.

Velké okenní tabule nádraží, znavené neustálým a ve dne v noci trvajícím čekáním lidské masy na odjezd, které nikdy nikdo neumyl, zastřel čas prachovým zákalem. Z vnitřní strany pavouk rozprostřel pavučinu a Paweł, který se přitiskl k oknu, se přes ni díval jako přes vězeňské mříže. Vojáci pozvedli zbraň. Hrála sovětská hymna. Delegáti vycházeli z nádraží.

Skrze tenoučkou mřížku zaprášené pavučiny zaznamenal limuzínu s lesklým lakem, jak velmi rychle, zjevně se zpožděním, objíždí nádraží a kličkuje mezi zástupy manifestantů a jak parkuje takřka přímo před oním oknem. Byli v ní zástupci místního tisku. Jako jeden z prvních vystoupil Łaszowski. Stejný jako dříve, s otlým obličejem, s obhroublými pohyby, sebejistý, jako když přijížděl dříve, znalý věci, před nádraží, přivítal se s policejním velitelem, šel na sklenku vodky do bufetu, na úklony železničářů nižších hodností odpovídal pohybem hlavy. Vůbec se nezměnil: kozí bradka a obrovská rudá hvězda na klopě... Paweł musel nevědomky něco zabručet pod vousy, protože vedle stojící dělník se zeptal: „Co říkáte?“

„Krásný stroj...“

„Jo, není špatný.“

Paweł poodstoupil od okna, okamžik stál a přemýšlel, jak přečkat dobu zbývající do konce slavnosti, když u samého ucha zaslechl šepot: „Nevíte, jestli nás odsud pustí brzy?“

Otočil se. Stála u něj Weronika. Prameny plavých vlasů měla přilepené k vlhkým skráním. V její přílišné blízkosti bylo cítit, jak se ženské tělo paří vedrem i viditelnou únavou.

„Tady je tak příšerné dusno,“ řekla kdovíproč šeptem.

„Co se dá dělat,“ odvětil a potáhl nosem.

„Kdyby si bylo alespoň kam sednout.“

„Tak si sedněme jako ostatní na podlahu ke stěně. Těžko říct, nicméně už to nemůže dlouho trvat.“

Váhavě se podívala pod sebe. Cementová podlaha byla špinavá. Vedle spočíval v pololehu, opřený o loket nějaký člověk, který si co chvíli stiskl dvěma prsty volné ruky nos, vysmrkal se, prsty oklepal a naučeným pohybem je otřel do kalhot. V koutě nechala ustaraná žena vykonat potřebu malou holčičku, která to už nemohla vydržet. Našli volné místo, kde si přidřepli, opření o sebe, z donucení se k sobě přitiskli celým bokem. Weroničina ruka několikrát přejela po stehně, jak se snažila přetáhnout sukni přes kolena.

„Ne, takhle to nejde,“ řekla. Skutečně, když si přidřepla takto, musely být z dálky vidět pod sukni její kalhotky. Svinula tedy sukni pod sebe a rozhodným pohybem dosedla na podlahu. Za okny stále hřměl orchestr. Člověk vedle se znovu vysmrkal. Zvenku zaznívaly výkřiky jásajícího davu. Paweł se usmál na Weroniku, také si sedl a natáhl si nohy.

„Dobře, že jsem vás potkala...“ zašeptala, „protože být tu sama...“

„Je přece jasný den.“

„To je jedno, ale je to... sama nevím, strašné.“ A přimkla se k němu silněji.

IV

V polovině září byli všichni dělníci informováni, že se na dvoře místní lidové školy bude ve čtyři hodiny odpoledne konat velké shromáždění. Předseda selsovětu měl vědět, k jaké příležitosti, ale tak se nadchl první návštěvou jakéhosi delegáta z města, že to zapomněl. Na otázky tedy podrážděně odpovídal: „Shromáždění! No, shromáždění, nerozumíš? Bude shromáždění. Jaké? No, jen přijď, uvidíš jaké. Co mě s tím otravuješ!“

„Pojď, uvidíme!“ řekl Karol příteli.

Šli na shromáždění, před nimi skupina dělníků, v jejichž čele kráčet jeden s širokou a rudou tváří prozrazující známky opilosti. Dopadal na levou nohu, o to energičtěji však máchal pravou ruku, přičemž roztahoval všechny prsty. Cesta vedla lesíkem. Jeho nedbale rozepnutá halena, která se vzdouvala ve větru, zakrývala výhled na stezku, po níž šli všichni husím pochodem. Kulhavý, aniž by otočil hlavu, pokřikoval na ty, kteří šli vzadu: „Já jim dám shromáždění! Kat aby to spral, tam, zpátky, tam, zpátky! Oni si myslí, že budou z dělníků dělat blázny. Počkejte, chlapi, my jim ukážeme!“

„Dej pokoj, Leoši,“ ozval se jeden z chlapů a lhostejně si odplivl stranou do vřesoviště. Ale kulhavec se uklidnil teprve, když se přiblížili ke škole.

Na verandě byl zavěšen rudý prapor. Pod ním nehybně setrvali dva milicionáři. Pod nimi, na schodišti, stál řečník, jehož nikdo z okolí neznal. Před vraty na dvoře čekala malá limuzína, za jejímž oknem bylo možné zahlédnout mladou dívku. Dívala se na sebe ve zpeřném zrcátku u řidiče a nanášela si růž na rty.

Tlačénice rostla. Dorazili dělníci a dělnice vykonávající sezonní práce v okolí, od silnic, lesů či rašelinových luk, mezi nimi i městská inteligence, jež se zastírala veřejnými pracemi. Bylo to první shromáždění svého druhu v okolí. Řečník hovořil dlouho a monotónně. Již po několika minutách začali lidé, kteří si pohodlně posedali do trávy, zívát. Slova, všem dobře známá z novin, plakátů, rádia i transparentů, dopadala rovnoměrně jako kapky ze střechy. Bylo patrné, že je už agitátor

unavený, že dnes již musel stejnou intonací hlasu, stejnými gesty a vykřičníky vést několik podobných shromáždění. Hovořil o nadcházejících volbách, kandidátech, jež ostatně nikdo neznal, varoval před vyhýbáním se povinnému hlasování a sdělil, že do průkazu každého voliče budou zaneseny příslušné záznamy.

Paweł seděl ve středu dvora a zabavoval se mravencem, jemuž přehrazoval cestu neustále jinou překážkou, když řečník na závěr svého proslovu vykřikl: „Ať žije sovětská republika! Ať žije otec všech pracujících celého světa, náš milovaný učitel a vůdce, velký, geniální soudruh Stalin!“ Hlas se mu zlomil a přešel v chrapot, pozvedl do výšky ruku, přičemž tímto pohybem povytáhl nahoru staré sako a odhalil zašlé stopy potu v podpaží.

„Ať žije!“ vykřikl jako první kulhavý dělník a rovněž pozvedl ruku. „Ať žije!“ ozvalo se ze všech stran najednou a lidé povstali z míst. Také Karol povstal. Paweł zůstal jako jediný na trávě. Mravenec mu v tu chvíli někam utekl, ostatně – najednou měl pocit, jako by on sám byl zpola rozmáčknutý hmyz uprostřed dupajících nohou. Stihl rychle stáhnout ruku před něčím podpatkem a pomalu vstával.

„Soudruzi!“ provolával řečník. „Soudruzi!“ křičel tak, jak se obvykle křičívá, když jde o podněcování jásajícího davu. „Soudruzi! Posíláme děkovnou depeši od dělníků, rolníků i pracujících inteligence našemu drahému... milovanému... Sta...!“

„Hurá!“ Nebyla mu dána možnost to dopovědět.

„Soudruzi! Děkovnou depeši za souhlas s přijetím naší země! Do velké rodiny svobodných národů Sovětského sva...!“

„Hurá!“

Řečník se odmlčel, hřbetem dlaně si otřel slinu v koutcích úst, rychle pokývl hlavou na znamení, že je shromáždění u konce, a zmizel ve dveřích budovy školy. Lidé se mlčky tlačili u branky a opouštěli školní dvůr.

Vraceli se v neuspořádaném chumlu, tentokrát písečnou cestou, mlčky, pouze někteří pohybovali čelistmi, jako by v ústech převalovali něco nechutného. Paweł se ohlédl po Karolovi, ale nebyl tam. Patrně šel sám nejkratší cestou přes lesík. V zatáčce

je dojela a minula šedá limuzína, se zařazenou trojkou si razila cestu pískem. Z okna se vyklonila ona dívka a mávala červeným šátkem. Její hubená ruka, vyčnívající z rukávu halenky, v sobě měla něco z naivních gest dětských hraček.

Kulhavec odmávl její přátelskost rukou a odvrátil tvář k těm, kdo šli vedle něj, a pomalu procedil: „Ať táhne do... kurva rudá.“

Zvolnili krok, neboť automobil rozvířil oblaka prachu. Den byl horký.

„Taxi, takhle se mají, rozjezdí...“ zasípal kulhavec, jemuž se těžko šlo.

„A proč jste tedy křičeli ‚hurá‘?“ vložil se do toho nečekaně Paweł.

„No... a jak jinak?“ odpověděl kulhavec a otočil se k Pawłowi širokou tváří, na níž se skvěl výraz upřímného údivu.

x

Znovu plynuly dny jednotvárné práce. Vstávali o úsvitu, vraceli se ze západem slunce. Dny se krátily, pouze množství práce zůstávalo neměnné. V poslední době se Paweł s Weronikou nevidal, nevycházelo mu to. Pociťoval únavu a chodil brzy spát.

Jedno sobotní odpoledne ho Franciszek od Lesa pozval na kořalku, kterou sám vypálil. Byl podmračený den. Karol, který měl od poslední návštěvy matky ve městě špatnou náladu, popíjel mlčky. Franciszek, přestože byl pohostinný, se taktéž necítil ve své kůži. Tu popoháněl ženu, tu vyhlížel z okna, jako by někoho čekal, třebaže na Pawłovu otázku odpověděl, že už nikoho dalšího neočekává. Hosté měli dojem, že mu něco leží na srdci. Vypili již půl litru, když nečekaně řekl: „Budte, chlaopi, opatrní...“

Když se na něj poněkud překvapeně podívali, dodal, aby ona slova zmírnil: „To jen tak, jak se říká, pro všechny případy.“

„A co my...“ nedořekl Karol a pokrčil rameny, „ostatně, jsme mezi svými.“

„Já vám řeknu, jen to... nedokážu zvolit správná slova... Jak to říct, například. Za Němců, nebo dokonce předtím, za samot-

ného Ruska... A! To byla jiná věc. Ale za bolševika, to člověk přestává být sám sebou. A čert ví, proč tomu tak je?“

„Například se třeba nevzdat?“

„Jak se nevzdat?“

„No, řekněme, dříve lidé stávkovali...“

„Ach, vy jste taky jako děcko!“ přerušil ho Franciszek, „kdo by to zvládl! Zničí, rozdupou každého, ani se neohlédne.“

„No dobře,“ trval na svém Paweł, „ale proč je v tom případě nutné přitakávat? Jako například na tom shromáždění. Všichni jako jeden muž: Hurá!“

„Vidíte, a já to chápu. Jinak tomu ani být nemůže. Protože nyní byla lidem dána ohromná síla. Takovou sílu nikdy nikdo neměl. A dnes ji má každý. A sami lidé se té síly zalekli.“

„A co je to za sílu?“

„Tou silou je i to, že komukoli se zachce, může druhého zabít. Ne třeba, jak tomu bývalo dříve, nožem nebo zaútočit zezadu nebo vystřelit v lese. Dnes lze zabít jedním slovem. Jít ho udat, něco na druhého říct a onen člověk zmizí. Pravda, i předtím bylo možné někoho nařknout, ale to už je jiná věc, vždycky byla. Hned se zeptali, a kde jsou důkazy? A kde svědci? A odkud to víš? A soud, a tamto, a to, i to. A ještě aby se měli na pozoru, aby na své udání sami nedoplatili. A dneska... Řekneš, oni si to zapíšou a konec. Ani soud, ani nic. V tom je příčina toho, že nikdo nechce na očích ostatních uvést něco jiného, aby se od zbytku nelišil. Společně je společně. Kdo první provolá hurá, jak říkáte, tak po něm budou všichni taky hned křičet hurá.“ Zaklonil se na lavici dozadu a křiknul do druhého pokoje: „Manio! Dej sem ještě jeden litříček!“

Karol, jenž se po napití uklidnil a jemuž se zlepšila nálada, polohlasně požádal: „A ještě ty kvašáčky. Ty byly výborné!“

„Aha, správně! Manio! Ještě přines okurečky! Slyšíš?“ zavolal Franciszek. Za chvíli se obrátil na Pawła: „A vy si myslíte, že si vás nevšimli, jak jste seděl na trávě a ani jste nevstal, když provolávali slávu Stalinovi? Všimli... tím si můžete být jistý.“

Karol sklonil hlavu a nepřítomně si pohrával s prázdnou sklenkou.

„A co?“ pohlédł Paweł Franciszkovi do tváře téměř vzdorovitě.

„Co když z toho něco bude?“ odvětil Franciszek.

„Nemá to smysl, nemá to smysl...“ Karol nervózně zabubnoval prsty na stole.

„Co to říkáš?“ zadíval se na něj Paweł.

„Nic nemá smysl. Kam to povede?“

„Nikam, o tom není pochyb.“

„Tak to nemá smysl. Protože každá činnost musí mít cíl. Musí. Pro něco nebo pro někoho se to musí dělat. A proč to děláme my, když to neděláme ani pro lidi, ani pro sebe? Je potřeba se k tomu postavit jinak...“

„Co chceš, abychom dělali? Kácíme stromy. To je bezesporu potřeba.“

„To jste řekl dobře,“ přitakal mu Franciszek.

Paní domácí přinesla novou lahev a talíř s okurkami.

x

V tu dobu, tedy již dlouho po západu slunce, šla přes zahradu Ola, Martina nejbližší sousedka, manželka Antoniho Rymaszewského, a jako každý den nesla hrnec mléka z večerního dojení. Prolezla dírou v plotě, obešla studnu porostlou višněmi, mimoděk před sebe natáhla ruku, aby si zakryla oči před neviditelnými větvičkami, a pootevřela branku, která vedla ze zahrady na dvorek. Pes poznal její pach a zavrtěl ocasem. Marta byla sama v kuchyni. Z okna dopadalo světlo v protáhlém pramenu a žlutě osvětlovalo kmen borovice.

Ola nacvičeným pohybem nahmatala kliku a – jak bylo jejím zvykem – s lehkým povzdechem postavila na stůl džbán mléka.

„Jen to, co jsem nadojila. Ještě je teplé.“ Začala mléko přelévát. „Co jsem to chtěla říct... Budete ještě dělat mléčnou polévku?“

„Ne, manžel nemá rád svařené mléko.“

„Nemá ráááád?“ protáhla udiveně Ola, jako by se jednalo o nějaké významné překvapení. Uchopila prázdný džbán, chvilku otálela, ale náhle se naklonila k Martě a zašeptala: „Měla byste manžela varovat, aby si dal na Franciszka pozor.“

„Jakého Franciszka?“

Ola se rozhlédla po kuchyni, jako by kontrolovala, že ji nikdo neuslyší, a ztišila hlas: „Toho, co bydlí u lesa. Říká se o něm, že se přidal k selsovětu a celé té jejich bandě... Prý mu nařídili slídit a donášet.“

„Na koho?“

Pokrčila rameny.

„A to vypadal jako slušný chlap.“

Místo odpovědi se Ola nadechla. „Dobrou noc.“ U dveří se však ještě zastavila. „A ten Rojkiewicz, aby vám časem neublížil... Víte...“ sklopila oči, „manžel té Weroniky.“

„Ach ano, vím, vím,“ usmála se Marta a lehkomyšlně mávla rukou, „dobrou noc.“

×

Paweł se vrátil domů pozdě v noci a spal těžkým, opileckým spánkem. Když k ránu vstoupil do kuchyně, chopil se vědra a plnými doušky chtivě lokal vodu, aby uhasil palčivou žízeň, jež následuje po kořalce, zaměřila na něj Marta svou pozornost.

„Dávej si pozor... Jen aby ty tvoje flirty nesnesly na naše hlavy nějaké neštěstí.“

V

Pršelo tři dny. Mrholivý déšť dopadal zešikma. Z nízko nad zemí rozprostřených střech chalup kapaly dešťové kapky, které postupem času vyhloubí žlábek kolem domu, z písku vypláchnou drobné kamínky, jež se budou, když znovu vysvitne slunce, mokře lesknout. Ale slunce se objevuje stále méně, zatímco mraky se zjevují stále častěji, plují rychleji a níže. Ach, podzim, podzim! Kola povozů hloubí hluboké koleje v rozměklých cestách. Odumírá nať na bramborových polích, poslední listy krmné řepy, v lese hníjí poslední houby.

Odlétali první jeřábi – a je s podivem, že ještě nikdy lidé, již byli po staletí zvyklí na měděné hlasy těchto ptáků, jež zaznívaly v době podzimu, nezvedali tak často hlavy a nikdy nestáli tak dlouho jako nyní a nesledovali je, dokud v dálce nesplynou s nebem.

Stejně tak i Paweł: zvedl pohled a dlouze, dlouze se díval na nebe, nemohl odtrhnout oči, dokud na něj Karol nezakřičel od strouhy: „Jeřáby svět nekončí. Nos rychleji!“

Pršelo tři dny, ale Karol tvrdošíjně vbíjel dřevěné kolíky do strouhy, aby zpevnil odtokový příkop. Paweł před něj odhodil náruč kolíků a šel nařezat nové. Z předchozí práce odešli, když byli všichni dřevorubci zařazeni do nové odborové organizace a každý dostal k vyplnění několik dotazníků. Jednotlivé oddíly dotazníků se dotýkaly těch nejmenších podrobností osobního života. Nebylo pochyb, že má tento podrobný registr za cíl provést v budoucnosti důkladnou selekci mezi dělníky. Ale na ty, kdo pracovali na stavbě velkého kanálu odvodňujícího rašelinové louky, se tyto restriktce ještě nevztahovaly. Pustili se tedy do práce na zpevnění stěn struh nového kanálu.

Ráno nad kanálem stála mlha. Někdy se držela do poledne. Oblečení nasakovalo vlhkost. Ruce byly celý den mokré, boty a kolena kalhot byly zmazané od věčného bláta, z neustálé vlhkosti a z nepohodlné pozice v předklonu, v níž se pracovalo, bolely kosti. Po obličeji stékal pot střídavě s deštěm.

x

Jednoho sobotního večera Karol jako obvykle odjel do města, ale vrátil se až v úterý po poledni.

„Co se stalo?“

„Ale nic,“ odvětil roztrpčeně, „hádky doma. Tu máš, přivezl jsem ti pro potěchu poslední číslo moskevské Literатурnэ Gazety.“

Paweł se mrkl na dlouhý úvodní článek o Dostojevském, který byl otištěn u příležitosti nějakého výročí. Začínal slovy: „Stalin řekl o Dostojevském...“

„Ale proč jsi tak protivný?“ zeptal se a odložil noviny.

„Já? Ne... To vlhko na mě asi špatně působí.“

Večer, po práci, poprvé načali téma nadcházející zimy. Karol mimochodem poznamenal, že pochybuje o tom, že se jim celý rok podaří dostat práci na venkově, tím spíš, že sezonní práce skončí. Druhý den pracoval mlčky a střídavě přehnaně žehral na počasí, třebaže déšť právě ustal.

„Ty máš něco za lubem, vid?“ zeptal se ho Paweł žertem.

„Vždyť sám víš, co tak můžu mít za lubem. Ale mimochodem, jestli si neuženu chronické revma, tak to bude zázrak. V takovém bahně!“

A u toho rozhovor skončil.

Následující sobotu Karol znovu odjel do města a už se nevrátil. Paweł chodil do práce sám. Po několika dnech obdržel od Karola lístek, že má šanci dostat nějaké místo v lidovém školství. Později přišel druhý lístek se zprávou, že dostal práci v bývalé příkladné obecné škole, jejíž ředitelkou byla Maria Zwolińska. Byl to právě Paweł, kdo ho s ní svého času seznámil, pocházela totiž ze sousedství. Paweł usoudil, že Karol udělal dobře. Marta byla téhož názoru.

U večere seděli ve dvou. Marta mu připomněla, že už došel cukr do čaje. „Musíš jet do města,“ řekla.

„Ano, ano,“ odvětil rychle, „sám vím, že musím. Ostatně, musím...“ Nad něčím se zamyslel. Později dodal: „Chci se taky vidět s Karolem.“

×

Ve městě vládlo stejné pronikavé vlhko. Ve škole ho Zwolińska uvítala, jak bylo u ní zvykem, nervózním a přímým přechodem k povídání o tom, co jí v tu chvíli dělalo starosti.

„Bojuji,“ říkala, „s těmi pány z komisariátu osvěty, kterým se neustále zdá, že lze přehlížet národní cítění! No, jen se podívejte!“

„Na co se mám podívat?“ zeptal a rozhlédl se po světle chodbě školy.

„To nevidíte všechna ta hesla a plakáty? Na stěnách, to nevidíte?“

„Vidím, ovšem. Ale to je přece všude stejné.“

„Ach, o to nejde! Ale asi si všimnete, že jsou psané v cizím jazyce! A v mé škole několik procent dětí...“

Paweł přistoupil ke stěně a začal číst nápisy. Byly to slogany hlásající, že „nejšťastnější život je v Sovětském svazu“, že „teprve nyní nastala skutečná svoboda“, že „dítě je budoucností sovětských národů a Stalin je otcem všech dětí“, že „Stalin je největším učitelem“, že... Otočil se a pokrčil rameny: „A proč chcete, aby to děti vůbec četly? Tomu moc nerozumním.“

Vidíte, já bych totiž chtěla, že když už je škola polská, tak by tak či tak mělo být vše v našem jazyce, protože přece...“

„Řekněte mi prosím, kde je Karol?“ přerušil ji suše.

„Pracuje tu,“ odvětila poněkud uraženě, „teď tu není, šel v nějakých záležitostech na školský inspektorát. Myslím, že se nevrátí dřív než za dvě hodiny.“

×

Třebaže město nemělo více než 250 tisíc obyvatel a třebaže se jeho život soustřeďoval v několika hlavních ulicích centra, nepotkal Paweł téměř žádné známé. Několik těch, jež zaznamenal, někam spěchalo anebo právě přecházelo na druhou stranu silnice. Přes hlavní ulici byl zavěšen obrovský transparent s nápisem: „Sovětský svaz nás zachránil před hrůzami války! Ať žije Stalin! Vůdce pracujícího lidu!“

Na dalším rohu druhý, stejných rozměrů: „Děkujeme Stalini za novou radostnou budoucnost našich dětí!“

Na křižovatce se někdo dotkl Pawłova ramena. Byl to Leon, mladý advokátní koncipient, Pawłův bývalý spolužák z gymnázia. Přivítali se, upřímně potěšeni, že se potkali, společně se vydali po chodníku a vzájemně si sdělovali novinky.

V určitém okamžiku se Leon zeptal: „Ty jsi byl v naší prádelně? Je to tak?“

„Ne...“ podivil se, „v prádelně? V jaké prádelně, co je to za prádelnu?“

„Ach, ne...“ Leon zmlkl, udělal několik kroků mlčky, „takže ty neznáš Tadeusze Zakrzewského?“

„Neznám. Kdo je to?“

Na okamžik zaváhal, přemítal a potom vyhýbavě odpověděl: „Není to nic důležitého. Jen se tak ptám. Ostatně, prádelna, no, normální prádelna, kde se pere prádlo. Provozují ji naše známé. Někdy se tam sejdem. Scházejí se tam ti nejkomičtější lidé... Popovídat si, něco prodat... Chápeš?“

„Domýšlím se,“ odpověděl Paweł a usoudil, že určitě půjde o jistý druh tržiště, kde kvete obchod načerno.

„Právě tam jdu, nechceš tam zajít se mnou, pokud teď nemáš nic lepšího?“

Paweł rád souhlasil. Zabočili a prošli několika ulicemi. V jedné z uliček, malebně protínající neuspořádané staré činžáky, byl již z dálky vidět velký vývěsní štít: „Prádelna“. Přímo z chodníku vedly dva schůdky do pootevřených dveří, z nichž na ulici unikala horká pára. Ve výloze byly zavěšeny šátky a modrá dámská zástěra, vzadu byla umístěna Stalinova podobizna. Také tam seděla rezavá kočka. Stalin se mírně usmíval na kolemjdoucí, kočka mhouřila zelené oči. Jedna ze třech žehliček, hezká dívka, již se ze šátku uvázaného na hlavě uvolnil pramen tmavých vlasů, přitiskla žehličku k látce a pronikavě se zadívala na přicházející a zpola hravým, zpola ironickým úsměvem přivítala Leona. Ten jí pokývl hlavou v němém porozumění a strčil do úzkých dveří vedoucích do místnosti za pultem.

Uprostřed stál stůl, za ním u stěny pohovka potažená voskovaným plátnem. Pokojík byl maličký. Zamřížované okno, nedbale zakryté dlouho nepranou záclonou, vedlo na dvorek činžáku. Tři mladí muži pokuřovali a hovořili o podružnostech. Jeden z nich seděl na pohovce, kouřil dýmku a mlčky poslouchal. Způsob, jakým seděl, tak nepřírozeně shrbený, jeho soustředěný pohled i ta dýmka, již jazykem přesouval z jednoho koutku úst do druhého, to vše na Pawła působilo

umělým dojmem. Byl to Tadeusz Zakrzewski. Leon mu Pawła představil a na okamžik přerušný rozhovor se opět rozproudil kolem nějaké staré dědické záležitosti. Paweł nevěděl, proč sem vlastně přišel. Až na Leona nikoho neznal.

„Kde pracujete?“ zeptal se náhle Zakrzewski.

„Nikde. Právě něco hledám.“

„Znáte Wulfku?“

Souhlasně přikývl.

„Ovšem, znám.“

„Měl by každou chvíli dorazit,“ odpověděl a vytáhl dýmku z úst.

Na Pawłovi byl patrný mírný údiv.

V ten okamžik se otevřely dveře a vstoupil Wulfka.

Wulfka dříve patřil k oblíbeným postavám města. Byl to jediný Žid mezi taxikáři. Zaměřoval se na noční jízdy.

Po příchodu bolševiků byl jedním z prvních, kdo zavětril nastupující nové pořádky. Čím totiž doposud byl? Řidičem taxíku. Pravda, vlastního, ale stále byl pouhým sluhou. Tu dostal větší spropitné, tu větší sklenku vodky. Jednou ho udeřil do obličeje opilý důstojník, mnohokrát byl bodře poplácáván po rameni. Viděl spoustu možností a stránek života, ale asi měl kolem nich navždy projíždět svým autem, aby se nakonec unavený nebo zpitý pod obraz vrátil do garáže páchnoucí benzinem a šmírou. A teď nadešel čas vysvobození.

Zpočátku se stal Wulfka agitátorem, poté povýšil na zmocněnce instituce, aniž by účelům, pro něž byla založena, příliš rozuměl. Následně byl delegován do provinčního městečka, kde se v krátké době stal téměř diktátorem, jehož vystrašení obyvatelé titulovali jako komisaře. Kožená bunda řidiče sahala akorát k opasku, na který si zavěsil revolver systému Nagant. Připadalo mu, že vypadá přesně tak, jako vypadají proslulí čekisti, o nichž doposud četl v antibolševické literatuře. Měl za to, že stojí v předsálí závratné kariéry.

Avšak už po několika týdnech převelí Wulfku do jiného provinčního městečka, kde bude v nově nastoleném společenském zřízení jmenován zástupcem velitele milic. A o tomto období teď vyprávěl Zakrzewskému takto: „Jak sem poslali ty milici-

onáře z východu, tak se mi jednoho dne něco nepozdávalo, tehďa jsem jednoho milicionáře vyrazil, po našem, ‚po matierí‘, chápete. Pak si mě nechal zavolat velitel a říká: ‚To se u nás takhle nesmí dělat.‘ Chápete? A později se zase stalo: v okolí zatkli Boguckého, který měl značný majetek. Víte, kdo to je, Bogucki, že jo? Byl ředitelem banky. Já ho propustil, protože byl vždycky slušný člověk. A víte, co mi na to řekli? ‚Ty, řekli, ‚soudruhu, nejsi silný v zásadách třídního boje. To, jestli je slušný, nebo neslušný, s tím nemá nic společného. Jde o to, že vlastnil majetek a my mu ten majetek sebrali. A proto bude navždy naším nepřítelem.‘ Chápete?“

„Chápu,“ odpověděl Zakrzewski, „a co se stalo s taxíkem?“

Wulfka namísto odpovědi znechuceně mávl rukou a obrátil se na Pawła: „Vy znáte Boguckého?“

Ale Paweł ho neznal.

„Teď se někam schoval.“ Rozhostilo se mlčení.

Wulfka se narovnal na židli, rozepnul si zimník, čepici si posunul dozadu, přehodil nohu přes nohu a změnil téma hovoru: „Poslyšte, pánové, já vám to řeknu otevřeně. Dělal jsem teď šoféra pro jednu takovou vojenskou komisi a s ní jsem sjezdil kus Ruska. Byl jsem v Moskvě, Kyjevě, Oděse. Ve spoustě měst, teď se vracím ze Smolenska...“

Zamyslel se, podloubal v nose, diskrétně si prsty otřel do cípu ubrusu a najednou ožil: „Co je to za lidi, já je nechápu! Co chtějí a proč tak žijou? Ptali se mě: ‚Tak jak se vám žilo pod těmi pány?‘ Co jsem jim na to mohl říct? Přece neřeknu pravdu. Tak říkám: ‚No, stejně jako vám za cara.‘ Hehehe... Tak si mě jeden starší bere stranou a šeptá mi do ucha: ‚Ty si myslíš, že se nám za cara žilo zle?‘ A tak mu šeptám do druhého ucha: ‚A ty si myslíš, že se u nás žilo špatně?‘“

Přítomní se krátce zasmáli.

„Poslyšte, Wulfko,“ promluvil náhle Zakrzewski poněkud blahosklonným tónem, přičemž vytáhl z úst dýmku a ukázal jí na Pawła, „vy byste nenašli nějakou práci tady pro občana?“

Wulfka se otočil k Pawłovi. „Práci... Práce je teď spousta.“

„V lese nebo dláždit silnice,“ skočil do toho Zakrzewski, „ale tady jde o to, najít něco speciálního.“